

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİNİN ESKİ FOLKOR ÜRÜNLERİ

Mitoloji kaynaklı Nart destan ve efsaneleri, bütün Kuzey Kafkasyalı halklarda olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türklerinin folklorunda da yer alır. Nart destan ve efsanelerim konularına göre şöyle tasnif edebiliriz;

A. Nartların hayatıyla ilgili olan destan ve efsaneler;

1. Nart Özüzmek ile Satanay-Biyçe hakkındaki destan ve efsaneler.

2. Nart Sosuruk/Sosurka hakkındaki destan ve efsaneler.

B. Nartların soyu/secereleri hakkındaki destan ve efsaneler;

1. Debet-Alavgan-Karaşavay hakkındaki destan ve efsaneler.

2. Açıy oğlu Açımez hakkındaki destan ve efsaneler.

C. Nart destanlarında isimleri az geçen kahramanlarla ilgili destan ve efsaneler; Sozukku, Raçıkav, Şırdan, Nöger, Açı Tilli Gilastırhan, Çüerdi...

D. Nartların ortadan nasıl kaybolduğunu anlatan destan ve efsaneler.

Bu tasnif dışında, başka konularla ilgili Nart destan ve efsaneleri de vardır. Karaçay-Malkar Nart destanları şiir ve hikaye biçimindedir. Her iki biçimin birleşmesiyle oluşmuş olan varyantlar da vardır. Türk halklarının çoğunda olduğu gibi, Karaçay-Malkar destanlarının büyük bir kısmı şiir şeklindedir. En bilinen Karaçay-Malkar halk ozanlarından olan; Hamzat Bittirov, Davut Malkonduyev, Gitçe Tekayev, Kaşavbiy Gujonov ve Husey Hozayev'den derlenen metinler ile 1917 devrimi öncesinde yayınlanmış olan derlemeler bu görüşümüzü desteklemektedir...

P. Ostrakov, Karaçay-Malkar Nart destanlarıyla ilgili şunları söylüyor; "Bu destanlar şiir biçiminde ve bölüm bölümdür. Halk ozanları bu destanları, sızığı (kaval) çalarak ve davul çalar gibi küçük sopaları birbirine vurarak çıkarılan belirli makam eşliğinde söylüyorlar. Bu destanların her birinin kendisine has değişik makamları vardır..."

Safaraliy Orusbiyev, Karaçay-Malkar Nart destanları hakkında yazdığı makalesinde şöyle diyor; "Nart kahramanlarını öven halk şarkılarına baktığımız zaman, her kahramanın kendisine ait

T. M. HACİEVA

Çeviren: Adilhan ADILOĞLU

bir veya birkaç destanı vardır..." İ. S. Şçukin ise, Nart destanlarının çok eski zamanlardan itibaren Karaçaylılar arasında çok yaygın bir şekilde anlatıldığına dikkat çekiyor...

Destanlarda anlatılan Nart kahramanlarının sahip olduğu özelliklerine bakınca, onların eski mitolojilerle bağlantılı olduğunu anlıyoruz. Bu kahramanlar, daha doğdukları günden itibaren kendilerini göstermeye, kahramanlıklar yapmaya başlıyorlar... Bu kahramanların belli başlı olanları, halkın eski inanışlarıyla bağlantılı olarak, seyirlik bir şekilde anlatılır. Sözelimi; Nartların demircisi Debet, Yer tanrısı ile Gök tanrısının birleşmesinden doğmuştur. Satanay-Biyçe'nin babası Güneş tanrısı, annesi ise Ay tanrısıdır. Nart Özümk, gökten düşen bir meteordan (kuyruklu yıldızdan) doğmuştur. Nart Sosurka da, bir granit kayasından doğmuştur. Debet'in torunu olan Alavgan oğlu Karaşavay'ın annesi bir emegen(dev)dir...

Nart kahramanları olağanüstü özelliklerle kuşatılmışlardır. Sözelimi; Debet'in yüreği ve kani ateşten yaratılmıştır. Debet ateşin, taşın, madenlerin ve yabancı hayvanların dillerini anlayabilmekte ve onlarla konuşabilmektedir...

Satanay-Biyçe'nin birtakım sihirli güçleri vardır. Olacakları önceden sezebilmekte ve gaipten haberler verebilmektedir. Satanay-Biyçe'nin sahip olduğu bir başka özellik de, istediği zaman, istediği kılığa girebilmesidir. Kısacası, Satanay-Biyçe'nin elinden gelmeyen hiçbir şey yoktur. Bu yüzden Nart kahramanları, Satanay-Biyçe'ye danışmadan hiçbir işe başlamazlar. Çünkü, Satanay-Biyçe sahip olduğu bu özellikler sayesinde Nart kahramanlarını birçok tehlikeden kurtarmıştır... Nart Sosuruk, granit kayasından doğduğu zaman bir kor halindeydi. Debet onu alıp suya batırdı ve çelikleştirdi. Bu yüzden, Nart Sosuruk'a kılıç, ok, mızrak gibi delici ve kesici silahlar işlememektedir. Nart Sosuruk'u tanrılar korumaktadır. Tanrılar, Sosuruk'un bütün dileklerini yerine getirmektedirler...

Nart Karaşavay ve atı gemuda, Satanay-Biyçe gibi, istedikleri zaman, istedikleri kılığa girebilmekte ve görünüşlerini değiştirebilmektedir. Karaşavay'ın sahip olduğu bir başka özellik ise; havayı istediği zaman soğuk veya sıcak hale getirebilme gücüdür...

Böylesine olağanüstü özelliklerle yaratılan Nart kahramanları, halkın hayranlık duyduğu ve kendilerinin ideallerinde yaşattığı kahramanlar olarak, kuşaktan kuşağa aktarılıp bugünlere kadar gelmişlerdir...

Nart Özümk ile Satanay-Biyçe, Karaçay-Malkar Nart destanlarının özünü oluşturur dersek yanlış olmaz. Nartların kökü bu ikisinden başlamıştır;

*"Satanay olmuş ARTLARİ anası
Özümk de olup Nart askerinin atası!.. "*

Nart Özümk aynı zamanda Nart kahramanlarının lideridir. Nart Özümk, daha küçüklüğünden itibaren Nartların düşmanlarına karşı savaşmaya başlamış ve ölüncüye kadar da bundan vazgeçmemiştir. Nart Özümk, emegenlerin kökünü kurutmak için bir sefere hazırlanırken şöyle diyor; "Kart (ihtiyar) olsam da Nart'ım!" Nart Özümk, diğer Nart kahramanları için bir ülkü, bir idealdir...

Satanay-Biyçe, Nartların en zor problemlerine bile pratik çözümler getirerek işleri kolaylaştırmaktadır. Nartların lideri Özümk'tir ama Satanay-Biyçe'ye danışmadan ve ondan ruhsat almadan hiçbir işe kalkışmaz. Nart kahramanları düşmanlarına karşı kazandıkları zaferleri, demirci Debet'in yaptığı silahlara ve Satanay-Biyçe'nin öğrettiklerine borçludurlar. Nart kadınlarına; yünden çuha yapmayı, elbise dikmeyi, boza yapmayı, ekmeği pişirmeyi Satanay-Biyçe öğretmiştir. "Nartların yerden göğe göçleri" adlı bölümde, Satanay-Biyçe'nin bir gününün bile Nartlara faydalı olmadan geçmediği anlatılır. Satanay-Biyçe, Nart kahramanları tarafından çok sevilmektedir. Satanay-Biyçe'nin adı, destanlarda derin bir sevgi ve büyük saygıyla anılır...

Sosuruk, Alavgan ve Karaşavay da, diğer Nart kahramanları gibi; ateşi ve suyu hakimiyetleri altına alıp Nartlara zulüm yapan ve Nartların kanına doymak bilmeyen çok başlı emegenlerle hayatları boyunca savaşmışlardır...

Kuzey Kafkasya halklarının Nart destanlarında olduğu gibi, Karaçay-Malkar Nart destanlarında da; emegenlerden ateşi çalıp getiren ve böylece Nart ülkesini soğuktan kırılmaktan kurtaran Nart Sosuruk'tur. Sosuruk'un kahramanlıkları; Kızıl Fuk'u öldürüp Nart ülkesine hürriyeti

kazandıran Nart Özümek'in kahramanlıklarından az değildir.

Açey oğlu Açemez, Raçıkav, Nöger, Şırdan, Çüerdi ve diğer Nart kahramanları da; güçlü, akıllı, mert, yiğit ve cesur kişiler olmuşlardır...

Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan kahramanlar; savaşta düşmana yenilmeyen, zorluklara karşı dayanıklı ve sabırlı, düşmanlarının hilelerine kanmayan, çok zeki, akıllı, cesur ve yiğit kişilerdir. Nart kahramanları, halkın gönlünde sanki gerçekten yaşamış gibidirler. Onlar, her bakımdan halkın idealidirler...

Çegem bölgesinde "Nart-taş" adında bir kaya vardır. Karaçay-Malkar yaşlıları, "El-tübü" sakinlerinin bir çocuk doğduğu zaman bu kayanın çevresinde bayram yaptıklarını; Nart-taş'ın tepesinden su döktüklerini ve yeni doğan çocukları kayanın altına tutarak kayadan akan suyla yıkandıklarını anlatırlar. Yeni doğan çocuk eğer erkek ise şöyle dilekte bulunurlarmış;

*"Nart Debet gibi demirci ol
Nart Şavay gibi er (yiğit) ol
Nart Sosuruk gibi meşale ol
(Kendi) halkına tatlı, hoş gönüllü ol..."*

Çocuk eğer kız ise, onun için yapılan dilek şöyleymiş;

*"Satanay gibi dolunay ol
Başın (etrafin) dolan (daim) olsun toy
Adın olsun yer tanrısından bereket
Gitmesin köyünden, eksilmesin evinden bereket..."*

Karaçay-Malkarlılar, toplumun belleğinden gitmeyen derin anlamlı, kısa ve güzel sözlere, atasözü anlamında, "Nart-söz" demişlerdir...

İslam dinini kabul etmeden önce, Karaçay-Malkarlılar tabiattaki her şeyin; yerin, göğün, taşın, ağacın ve hatta çeşitli hastalıkların bile birer tanrısı olduğuna inanmışlardır. Bu eski inanışlarıyla ilgili olarak; yılın belirli zamanlarında değişik tapınma/ibadetler yapmışlar; salgın hastalıklar, kısırlık ve çeşitli felaketlerden kurtulmak için tanrılara kurban kesme törenleri düzenlemişlerdir.

Karaçay-Malkarlıların, ilkbahar başlangıcında, tabiatın yeniden canlandığı zamanda, "ilk gök

gürlemesi/şimşek çakması"yla ilgili yaptıkları eski bir adetleri varmış. İlkbahar geldiği zaman çocuklar sokaklarda dolaşarak şarkılar söylerlermiş;

*"Bu ayı(n) Totur (ilkbahar) ayın
Evinde olsun balın, yağın
İlkbaharın olsun sana uğurlu!..."*

İlkbahar başlangıcında; halk toplanarak, tanrılara kurban kesme törenleri yapar, değişik şekillerde tapınırmış. Tanrılar için kurban kesilen hayvanların etleri kocaman bir kazanda pişirilir, bu kazanın etrafında halk toplanarak; dirliğin (ürün, mahsul), tokluğun, şimşeğin, gök gürlemesinin tanrıları olan; Çoppa, Eliya ve Şibila için şarkılar (dualar) söyler, dans ederlermiş. Halkın inancına göre, o yılın mahsulünün bereketli olması bu tanrıların elinde idi...

Kurban edilen hayvanların etleri piştikten ve kazan ateşin üstünden alındıktan sonra, halk bu ateşin üzerinden atlanmış. Karaçay-Malkarlılar, ateşin sağlık ve güç-kuvvet verdiğine, hastalıklardan ve felaketlerden koruduğuna inanırlarmış...

İlkbahar geldiğinde; halk, henüz yeni çıkmış çimenleri suyla karıştırılarak birbirlerinin üzerine serperlermiş. Herhalde bu adet de, Karaçay-Malkarlıların eski inanışlarıyla bağlantılıydı...

Kışın kar soğuğu geçmeden, cankozlar (nergisgillerden kardelen çiçeği) erken bittiği için, Karaçay-Malkarlılar cankozu olağanüstü bir bitki olarak sayıyorlardı. Yaşlıların anlattığına göre; cankoz, topraktan ilk çıkmaya başladığı zaman, yeni bitmeye başlamış taze çimenlere şöyle dermiş;

*"Çıkın, çıkın
Hayvanlar (açlıktan) kupkuru olmuşlar
Çıkın, çıkın, hayvanları (karnını) doyurun..."*

Malkarlılarda, cankoz için bayram da yapılmış. Yaşlı kadınlar ile çocuklar, cankozları toplarlar ve onları suyla karıştırdıktan sonra bir kabin içine koyarak; köyün sokaklarında dolaşırlar ve şöyle söylerlermiş;

*"Cankoz çıktı bahar ayında
Soğuk ayda
Karı yenip, yeri yarıp*

*Soğuk ayda
Ay sevindi, güneş aydınlandı
Soğuk ayda
Yer parladi, güçlendi
Bahar ayında, soğuk ayda... "*

Daha sonra sokaklarda dolaşırken, karşılaştıkları insanların üstlerine, suyla karıştırdıkları cankozları serperlermiş. Eğer henüz yeni gelin olmuş biriyle karşılaşırlarsa, şöyle söylerlermiş;

*"Taze çimen gibi üre (çoğal)
Evinde malın, yağın kaynasın
Çocukların cankoz gibi parlasını. "*

Çegem bölgesinde, "Totur'un taşı"nın bulunduğu yerde; Mart ayında, Totur tanrısı için bayram yapılmış. Kurbanlıklar kesilir, büyük şenlikler düzenlenirmiş. Halk, Totur-taş'ın etrafında dans edip, şarkılar söylemiş. Aksakal, yüzünü Totur-taş'a çevirerek şöyle dilekte bulunmuş;

*"Başımızda gök tanrısı
Altımızda yer tanrısı
Onlar bize yardımcı oluyor
Kötülük yapsak, onlar bize kıyıyor
Dilekler dilemek için geldik
Dileklerimizi kabul edersen sevineceğiz
Diz çöküyoruz Totur 'a
Totur, yardım et halkna!.."*

Karaçay-Malkarlılar, yirminci yüzyıla kadar, yeni yıl sevincini ilkbaharda; Mart ayında, gece ile gündüzün eşit olduğu günde (21-22 Mart) kutlarlarmış. Yeni yıl, ilkbaharla birlikte geldiği için, bu iki bayramı birden karşılamak için büyük hazırlıklar yaparlar; en güzel elbiselerini giyerler, en güzel yemekleri yaparlar ve bu iki bayramı kutlamak için geniş bir alana toplanırlarmış. Alana toplandıktan sonra, Aksakal şöyle dua edermiş;

*"İlkbaharımız yağışlı olsun
Sonbaharımız güneşli olsun
Kışımız karlı olsun
Ölümümüz geç olsun
Obalarımız bol mallı olsun*

*Kovanlarımız baldan dolsun
Ambarlarımız tahıl dolsun Yiyeceklerimiz
tok olsun İlkbaharımız kismetli olsun!.. "*

Aksakal duasını bitirdikten sonra; at yarışları düzenlenir, eğlenceler başlar, halk büyük bir coşku içinde bayramlarını kutlarmış...

"Ozay, Güppe, Şertmen" gibi eski inanışlarla ilgili şarkılar ise, daha sonraları eski anlamları unutulmuş çocuk şarkıları haline dönüşmüşlerdir.

Karaçay-Malkarlılar eskiden tarla ekmeye çıkmadan önce; kurbanlıklar keserek, şarkılar söyleyerek, eğlenceler düzenleyerek tarla ekiminin kolay ve bereketli olması için tanrılara dileklerde bulunurlarmış. Sözgelimi, ilkbaharda Karaçaylılar yer tanrısı Davle ile mahsulün tanrısı Erirey için Çoppa-taş'ın yanında çeşitli eğlenceler düzenleyerek "saban-toy" yaparlarmış.

Yukarı Malkar'da ise, bu bayramın adına "Gollu-bayram" deniliyordu. Bu bayram; toprağın, ekinin, çiftçiliğin, mahsulün tanrısı Gollu için yapıyordu.

Karaçay-Malkarlılar, İslamiyet'i kabul etmeden önceki dönemlerde, ağaçlara da tapınıyorlardı. Karaçaylıların tapındığı ağacın adı "Cangız-terek", Malkarlıların tapındığı ağacın adı ise "Ravbazi" idi. Karaçay-Malkarlılar bu tapındıkları ağaçları bir tanrı gibi görüyorlardı. Bu ağaçlara olan inançları çok kuvvetliydi. Daha, 19'uncu yüzyıl sonlarında bile, Malkarlı yaşlılar şöyle derlerdi; "Allah seninle, Ravbazi benimle olsun!.." Karaçay-Malkarlılar, bu ağaçlara o kadar saygı gösterirlermiş ki, bu ağaçlara değil zarar vermek, bir dalına bile dokunulunca büyük bir felakete uğrayacaklarına inanırlarmış.

Karaçay-Malkarlılar eskiden Ravbazi ile Cangız-terek'in yanında çeşitli bayramlar yaparlarmış. İnsanlar; kimi içinden, kimi de herkesin duyabileceği şekilde sesli olarak, bu kutsal ağaçlara çeşitli dileklerde bulunurlarmış. Karaçaylılar, tarla ekmeye çıkmadan önce, Cangız-terek için kurbanlıklar kesip şöyle dileklerde bulunurlarmış;

*"Biz tarla sürmeye gidiyoruz
Karasabanı kırmadan,
Tarlamızı sen sürdür*

Tohumumuzu sen bittir..."

Karaçay-Malkarlıların eski inanışları arasında birtakım kutsal taşlara olan inancın ayrı bir yeri vardır. Önceleri, bu kutsal taşların bizzat kendilerinin tanrı olduklarına inanılırdı. Daha sonraları ise, bu kutsal taşlar, tanrıların temsilcisi/vekili durumuna geçtiler. Sözgelimi, "Bayrım-Biyçe" adlı tanrıçanın vekili veya temsilcisi Bayrım-taş idi...

Bayrım-Biyçe'nin taşları Karaçay'da ve Malkar'da oldukça fazladır. Bayrım-Biyçe, sadece Karaçay-Malkar'da değil, diğer Kafkas halklarının eski inanışları arasında da yer alır. Bayrım-Biyçe, diğer Kafkas halklarında olduğu gibi, Karaçay-Malkarlıların da "evlilik ve çocukları koruyan tanrıçası" idi... Karaçay-Malkarlıların eski inançlarına göre; evlerdeki ocakların ateşini daim kılan, evlere kısmet ve bereket getiren hep Bayrım-Biyçe idi... Bunlarla ilgili dertleri olanlar Bayrım-Biyçe'ye dileklerde bulunurlardı. Yukarı Çegem'deki Bayrım-taş'a çocuk sahibi olamayan kadınlar gelip dileklerde bulunurlarmış. En değerli yemekleri pişirip getirirler, Bayrım-taş'ın üzerine koyarlarmış. Kadınlar, ellerinde bir tüy olduğu halde şöyle dilekte bulunurlarmış;

*"Bayrım, sana geldim
Önünde diz çöküyorum, diliyorum
Bu tüy gibi beni kupkuru etme
Her tüy kadar bana
Bir çocuk ver, acı!
Tanrı da dileğimi kabul etsin!.. "*

Kız çocuğu olup da erkek çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar yanlarında bir erkek çocuğu getirip, kız çocuk sahibi olmak isteyenler de yanlarında kız çocuğu getirip öyle dilekte bulunuyorlarmış...

Karaçay-Malkarlılar kutsal saydıkları taşlara dua ederek, çeşitli hastalıklardan, özellikle de kemik hastalıklarından kurtulacaklarına inanırlarmış. Sözgelimi, kızamık hastalığına yakalananlar iyileşmek için, Yukarı Çegem'deki "Kırna-taş"a gidip dualar ederlermiş.

Karaçay-Malkarlılar eskiden tabiatla gizli güçlerin yaşadığına ve birtakım olayların onlar tarafından yönlendirildiğine inanırlarmış. "Kürek-Biyçe" inancı bunlardan biridir... Kuraklık bastığı

zaman kadınlar ile çocuklar, bir küreğe kadın elbiselerini giydirerek sokaklarda şöyle dua ederek dolaşarlarmış;

'Biz yanıyoruz, ölüyoruz

Yağmur yağmasını istiyoruz

Kürek-Biyçe 'den yağmur diliyoruz... "

Sokaklarda bu duayı söyleyerek dolaşan kadın ve çocuklara, her evden et, ekmek ve yumurta gibi çeşitli yiyecekler verilirmiş. Topluluk güle-oyuna yürüyerek bir ırmağın kenarına gelir, burada kadın gibi giyindirdikleri küreği suya atarak birbirlerine su sıçratırlarmış. Bu oyuna "su-alışmak" deniliyormuş. Daha sonra ırmağa, yine bir kadın gibi giyindirilmiş bir eşeği getirip, eşeğin karşına bir ayna tutup, eşeği aynada kendisine seyrettirirlermiş. Bu sevimli adet, şarkılarla ve danslarla sona erermiş...

Karaçay-Malkarlılar'da yağmur dileme inancı, Eliya ve yine şimşek tanrıları olan Çoppa ve Şibila ile bağlantılıdır. Malkarlılarda "Çoppa'nın huzuruna gidiş" denilen bir adet vardır. Bu adet, Çoppa-taş'ın yanında yapılmış. Taşın çevresinde dans edilerek şöyle dua edilirmiş;

*"Oyra, Çoppa!.. Tanrı'dan sonra sensin Tanrı!..
Kuraklığı kov geri!..
Yağmurları gönder beri!..
Ne olur doydur sen yeri!.. "*

Karaçaylılar ise, yağmura Cangız-terek'ten dilerlermiş;

*"Ekinleri biçtiren ağaç,
Yağmurları yağdıran ağaç!..
Bütün dünya oldu aç,
Yağmur kapılarını sonuna kadar aç!..
Gök gürllesin, şimşekler çaksın,
Hemen yağmur yağmaya başlasın!.. "*

Türk halklarının çoğunda olduğu gibi, Karaçay-Malkarlılar'da da "Tanrı" (Gök tanrı) inancının ayrı ve özel bir yeri vardır. En büyük ve görkemli tapınma adetleri onun için düzenlenirmiş. Hatta, "Yağmur tanrısı da yağmura Gök tanrısından diliyor" diye; bazen halk da yağmura doğrudan Gök tanrısından dilermiş;

"Ulu Tanrı!.. Han Tanrı!..
Bulutları gönder Tanrı!..
Yağmurları yağdır Tanrı!.."

Buraya kadar anlatılanlardan kastımız şudur ki; eski inançlarla bağlantılı olan çeşitli adetler, kurban kesme törenleri, tapınma şekilleri, dualar, dilekler ve bunun gibi şeylerin hepsi bir tek şey içindi; halkın refahı, mutluluğu ve sağlığı için... Bu ilkel inançların tümü "söz"ün kudretine olan sınırsız inancı gösteriyor. Zenginlik, rahatlık ve kısmet gibi şeylerin "söz"ün kudretinin vereceğine, öte yandan da istediği zaman bütün bunları yok edeceğine inanılmıştır.

Karaçay-Malkarlılarda, sözün kudretine olan inanç çok kuvvetliymiş. Bir şeyden çok korksalar yahut birisi kötü bir haberi verecek olduğu zaman; "Uğursuz ağzını açma" denilirmiş. Bu ve bunun gibi batıl inançlar bugün bile sürmektedir. Karaçay-Malkarlılar dua ederken şöyle derler;

"Bu evden dua (iyilik) gitmesin
Beddua bu eve gelmesin
Allah, kötü adamın (uğursuzun) söylediği gibi yapmasın..."

Karaçay-Malkarlılar, sözün kudretine o kadar inanıyorlarmış ki, söylenen bir sözün tek başına, bir tanrının yapacağı işi yapabileceğine inanırlarmış. Karaçay-Malkarlılar dua ederken; yerin, göğün, insanı yaratan, insanın kaderini tayin eden Tanrı'ya (Gök tanrı) şöyle söylerlermiş;

"Yoktan var eden Tanrı
Vardan yok eden Tanrı
Her şeye gücü yeten Tann!.. "

Bütün bu duaları ve dilekleri; söze usta olan Aksakal-ozanlar yaparmış. Bu duaların ve dileklerin belirli bir biçimi ve ölçüsü vardır. Dua yapan her ozan, yaptığı duaya kendisinden de bir şeyler katar. Belirli bir duanın birden fazla varyantı olmasının sebebi de bundan ileri gelmektedir.

Halktan derlediğimiz bu eski folklor ürünlerini şu şekilde tasnif edebiliriz;

1. Tapınma ile ilgili dualar: İlkel inançlarla ilgili olan dualar, dilekler...

2. Çalışma hayatı, emek ve işle ilgili olan dualar: Avcılık, hayvancılık, çiftçilikle ilgili dualar...

3. Aile hayatıyla ilgili dualar: Düğünde, çocuk doğduğu zaman ve bunun gibi sevinçli günlerde yapılan dualar...

Karaçay-Malkarlıların eski inançlarıyla bağlantılı olan dualarının yanında, bir de beddualar vardır. Sözgelimi, düğünlerde yapılan duaların içerisinde, evlenen çiftlere kem gözlerden korumak için söylenen beddualar da yer alır;

"Bunları kıskananların hayatı mutsuz olsun
Tanrıdan dilekleri kabul olmasın
Elbiseleri olsun yakasız
Yaşadıkları yerlerde olsunlar değersiz!.. "

Dualar ve beddualar da, sözün kudretine dayanmaktadır. Karaçay-Malkarlılar, doğada anlayamadıkları birtakım olayları çözmek ve birtakım felaketlerden korunmak için tek çare olarak sözün kudretine inanıyorlardı...

Karaçay-Malkarlıların çalışma hayatıyla ilgili halk şarkılarının başında; "Erirey, Dolay, İynay (Onay), Sabançını cırı" adlı halk şarkıları gelir. Hatta, Karaçay-Malkar halk şarkılarının kökü bunlarla başlar. "Sabançını cırı" adlı halk şarkısı sadece tarla sürmeye çıkarken değil, saban-toy'da ve diğer başka eğlencelerde de söylenir. Sonbahara doğru, taneyi başaktan ayırma işi yapılırken "Erirey" şarkısı söylenir. Bu şarkı; mahsulün, tokluğun ve bereketin tanrısı olan Erirey için söylenmekle birlikte; çalışanları işe daha bir heveslendirmek için de söylenir;

"Oy, taneyi başaktan ayırırken (çalışırken) terleyin
Yorulup yatsın biriniz
Kısmetten dolsun eviniz
İşle batsın güneşiniz..."

Erirey söylendiği zaman, çalışanlar daha iyi çalışır. Çünkü, bu şarkı eşliğinde iyi çalıştıkları zaman, Erirey'in mahsullerine bereket getireceğine inanırlar;

"Ereyt, Ereyt, Erirey! Ey çok ver!..
Asil/soylu Erirey, cömert Erirey!.. "

Karaçay-Malkarlıların iş hayatında hayvancılık birinci sırayı almıştır. Bu yüzden de hayvanlarla ve hayvancılıkla ilgili çok sayıda halk şarkısı vardır. Bunlardan birisi de "Dolay" adlı şarkıdır. Bu şarkı, yağ yapılırken söylenir. Bu şarkı eşliğinde yapılan yağın daha çok, daha bereketli olacağına inanılır. Dolay, Karaçay-Malkarlılar eski inanışlarına göre, evcil hayvanların tanrısı idi...

Hayvanlar yaylalara çıkarıldığı zaman, Gök tanrıya, Dolay'a, keçilerin tanrısı Makkuruş'a, koyunların tanrısı Aymuş'a; işler yolunda gitsin diye dualar edilirdi. Karaçay-Malkarlı çobanlar Aymuş şarkısını bugün bile söylerler;

*"Tembel çobanı sevmeyen Aymuş
Gözüne uyku girmeyen Aymuş
Dilediğini tek bir koyunla bile göndermeyen*

Aymuş

*Sensiz yoktur bize bir çare Aymuş
Gel bizim ağula, gel haydi Aymuş...*

"Çuha, keçe ve yamçı gibi yün işi yapılırken "İynay" adlı şarkı söylenir. Bu şarkı daha çok kadınlar tarafından söylenir. İşe başlamadan önce kadınlar bir araya toplanır, yaşça en büyük olan kadın İynay şarkısını söylemeye başlar;

*"İpek gibi olsun (işlenmemiş) keçem
Bunu giyenin sağlam olsun soyu!..
Yamçısı su geçirmesin Düşmanın oku
buna işlemesin!.."*

Karaçay-Malkarlılar, eskiden hayvancılık işiyle birlikte avcılık da yaparlar, geçimlerini böyle sağlardı. Herhalde bu yüzden olmalı ki, avcılıkla ilgili pek çok halk şarkısı vardır. Geyik türü yabani hayvanların tanrısı olan "Apsatı" için söylenen şarkılar da bunlardan biridir. Halk arasında Apsatı'nın tasavvuru, zaman geçtikçe değişik biçimlere girmiştir. Herhalde başlangıçta, Karaçay-Malkarlılar Apsatı'yi beyaz bir dağ keçisi (cugutur) olarak tasavvir ediyorlar ve ona tapınıyorlardı. En sonunda Apsatı; geyik türü yabani hayvanların koruyucusu bir tanrı olarak, beyaz ve uzun sakalları olan bir adam şeklinde tasavvir edilmeye başlanmıştır. Karaçay-Malkarlı avcılar, Apsatı'ninkızı Baydımata' (Fatimat) da çok değer

vermişler, onun bedduasını almamak için ona dileklerde bulunmuşlardır.

G. F. Çursin, Apsatı hakkında şunları yazıyor; "Apsatı ile ilgili inançlar, Kafkas halklarının hemen hepsinde vardır. Avcılar ava çıkmadan önce, işleri yolunda gitsin diye Apsatı'dan aman dilerler. Abhazlar, Osetler ve Karaçay-Malkarlılarda, Apsatı'yla ilgili şarkılar vardır..."

Avcılar, Apsatı için kurbanlıklar kesip, şöenler düzenleyip, dualar söyleyip, dileklerde bulunurlarmış. Sözelimi, Yukarı Çegem bölgesinde, Apsatı-taş'ın olduğu yerde, sonbaharda avcılar ava çıkmadan önce kurbanlık keser, Apsatı-taş'ın etrafında dans ederlermiş...

Karaçay-Malkar folklorunda Apsatı ile ilgili olan "Apsatı'nın konuğu" adlı ilginç bir hikaye vardır...

Avcılıkla ilgili olarak; "Cantuvgan" ve "Biynöger" adlı halk şarkıları çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Bu şarkılarda; Apsatı'nın gazabına uğrayan Cantuvgan ve Biynöger adlı avcılarının hikayesi anlatılır...

Apsatı'dan başka, Malkarlılarda avcılıkla ilgili olarak bir de "Aştotur" adlı bir tanrı vardır. Aştotur; kurtların, avcılarının ve çobanların tanrısı idi. Çegem bölgesinde, Aştotur-taş adında bir taş vardır. Anlatılanlara göre; avcılar ava giderken bu taşın yanına gelirler, oklarından birini ve yanlarındaki yiyeceklerinin bir bölümünü bu taşın üzerine koyarak şöyle dilekte bulunurlarmış;

*"Sen Apsatı 'nın bekçisisin/yardımcısısın
Geyiklerin dillerini bilirsin
Tokluğumuzu da, açlığımızı da bilirsin
Av hayvanlarından çok ver
Apsatı. 'ya da haber ver
Dileğimizi kabul et!.."*

Avcılar avdan dönerken yine bu taşın yanına gelip, ona olan bağlılıklarını bildirirler ve avladıkları geyiklerin bir bölümünü de taşın üzerine koyarlarmış...

Karaçay-Malkarlılar eskiden Aştotur'a çok değer verirlermiş. Bugün bile, Aştotur'la ilgili olarak, şöyle bir söz vardır;

*"Yukarı attan in
Aşağı attan in
Aştotur'a gelince dilek ile attan in!.."*

"Aştotur" adlı halk şarkısında; Batok adında birinin, Aştotur-taş'ın yanından geçerken atından inmediği ve hırslanarak kamçısıyla taşa vurduğu, o sırada taşın altında kocaman bir arının çıkıp Batok'u sokarak öldürdüğü anlatılır...

Karaçay-Malkarlıların düğünleriyle ilgili pek çok halk şarkısı vardır. Gelin getirirken, gelin güvey evine girerken, gelinin duvağı açılırken söylenen ayrı ayrı şarkılar vardır. Bu şarkıların başında "Orayda" adlı şarkı gelir...

"Tepena" adlı şarkının söylenmediği hiçbir düğün yoktur. "Sandırak" adlı hiciv/şarkıda ise; sülalelerin veya kişilerin belli başlı olumlu veya olumsuz özellikleri söylenerek yerilir.

Eskiden; Tepena, Sandırak ve Gollu adlı halk şarkılarının belirli bir söyleniş biçimleri vardı ve bu şarkılar belirli zamanlarda söylenirdi. Daha sonraları ise, bu şarkılar; sıradan bir halk şarkısı haline gelmiş; Gollu ve Sandırak adlı şarkı, genellikle çobanlar tarafından söylenirken; Tepena ise, ev temizliği yapılırken söylenen bir şarkı olmuşlardır...

Ninniler de, Karaçay-Malkarlıların eski folklor ürünleri arasında yer alırlar. Anneler, çocuklarının rahat uyumaları için ninniler söylerler;

"Lay-lay-lay laykığın

Tatlı uykulardan uyanasın

Tatlı-tatlı uyuyup

Allah 'tan iyilikler gelip uyanasın... "

Karaçay-Malkar ninnilerini incelediğimiz zaman, bu ninnilerin eski inanışlarla ilgili dualarla bağlantılı olduğunu görürüz. Çünkü bu ninnilerde çok sayıda eski inançlarla ilgili dilekler vardır. Sözün kudretine olan inançla, çocuklar için söylenen ninnilerde pek çok dilek vardır;

"Oturduğun yerin baş köşe olsun yavrum

Aşağı yolların yüksek olsun yavrum

İyiler içinde adın anılsın yavrum

Annenin istediği gibi büyü yavrum... "

Erkek çocuklar için söylenen ninnilerde ise, çocuğun bir an önce büyüüp yiğit bir kişi olması dilenir;

"Toplantılarda adın anılsın

Adın özü-sözü biri olarak söylensin

Halk da seni övsün

Ağılda, işte dolaş..."

Kız çocuğu için söylenen ninniler de vardır;

"Seni sevinçle dolu bir evde göreyim

Bu yurtlarda olma tembel

Kötüyü, tembeli yavrum, koca almaz

Alsa da yavrum, gönlü rahat olmaz

Gönlü rahat olsa da, o evlilik çok sürmez... "

Dedeler veya ninelerin torunlarına söyledikleri çocuk şarkıları da vardır. Sözelimi, "Kızım-kızım", "Suviçmez", "Altın kaplamalı tüfeği omuzuna takan oğlum" gibi şarkılar bunlardandır. Bunun gibi şarkılara, "çocukları şımartma şarkıları" da denilebilir. Karaçay-Malkarlıların bir kısım çocuk şarkıları ise, çocukları oynatırken söylenir. Sözelimi, "Cuv-cuv-cuvala", "Tarta-soza", "Durku-durku" adlı şarkılar bunlardandır...

Karaçay-Malkarlıların folklor ürünlerini, halktan derlediğimiz malzemeler doğrultusunda anlatmaya çalıştık. Üzülerek söylemeliyiz ki, bu makalede anlatılanlar, Karaçay-Malkarlıların zengin folklor ürünlerinin çok küçük bir kısmıdır. Büyük kısmı ise, ne yazık ki halkın belleğinden silinmiş, kaybolmuştur. Karaçay-Malkar folkloruyla ilgili yapılan ilmi çalışmaların azlığı ise bu durumun vahametini daha da arttırmaktadır...

KAYNAKLAR

P. Ostrakov, 1879	Narodnaya Literatura
Kabardintsev i Eö Obraztsı,
Vestnik Evropı, iv,, s. 701-702	G. F. Çursin,
1925	H. Osetinı, Tiflis,, s. 57
S. Orusbiyev, 1881	Skazaniya O Nartskih
Bogatryah u Tatar-Gortsev
Pyatigorskogo Okrugı Terskoy
Oblasti, Smomk,, vip.1, otd.2,
s.4	1956
O. H. Laypanov,
1957	Materialı po etnografii
Abhazii, Shumi,, s. 82
K İstorii Karaçævtsev i
Balkartsev, Çerkessk,, s. 40
İ. S. Şçukin, 1913	Materialı dla İzuçeniya
Karaçævtsev, Russkiy
Antropologičeskiy Jurnal, M.,
No: 1-2, s. 64	A. Z.
Holayev,
1979	K Voprosu o Transformatsi
Obryadovoy Pesni-Plyaski
"Gollu" u Balkartsev i
Karaçævtsev,
Hudojestvenniy Yazık
Folklora Kabardintsev i
Balkartsev, Nalçık,, s. 5-12
ARŞİV,	KBNİİ, Folklomy Fond 13,
op. 1,d.No:1		